

A MIKS SA TORUSSE EI RÄÄGI? MIKS-KÜSILAUSETEGA TEHTAVAD SUHTLUSTEGEVUSED ARGITELEFONIVESTLUSTES

Kirsi Laanesoo

Ülevaade. Artiklis käsitletakse eesti telefonivestlustes esinevaid küsisõnaga *miks* moodustatud küsilauseid ja nendega tehtavaid suhtlustegevusi. Kui üldiselt määratletakse MIKS-küsilauseid kui põhjuse järele küsivaid eriküsimusi, siis selle uurimuse materjali analüüs näitab, et MIKS-küsilauseid on funktsionaalselt väga mitmekihilised ja nendega tehakse igapäevases suhtluses erinevaid suhtlustegevusi, millest küsimused moodustavad ainult marginaalse osa. Uurimuse tulemused näitavad, et MIKS-küsilauseid kasutatakse järgmiste suhtlustegevuste läbiviimiseks: küsimus, etteheide, käsk, nõuanne, kaebamine, vaidlustus. MIKS-küsilausele eelneb suhtluses teatud sotsiaalsest normist kõrvalekaldumine või kõneleja jaoks muu vastuolu, mis tuuakse esile just MIKS-küsilausega.*

Võttesõnad: suhtluslingvistika, suuline keel, küsimus, direktiiv, seisukohavõtt, eesti keel

1. Sissejuhatus

Artiklis vaadeldakse eesti argitelefoni vestlustes esinevaid MIKS-küsilauseid¹ ja kirjeldatakse, mida kõnelejad nendega suhtluses teevad. Grammatikates tähistab proadverb *miks* põhjust (EKG II: 170, vrd ISK: 1596–1597). Selle kohaselt määratletakse MIKS-küsilauseid eelkõige põhjuse järgi küsimise kaudu (nt *Miks sina pioneer ei olnud?*), kuid suhtluses tuleb esile erinevaid MIKS-küsilauseid², mida kasutatakse info hankimise kõrval ka muudel eesmärkidel (nt etteheide: *Miks ma ei saanud ühtegi pannkooki?*). Ka soome keele teaduslik grammatika toob välja, et MIKS-küsilause ei ole pelgalt küsiv, vaid nii jaatava kui eitava

* Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus); see on seotud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojektiga PUT475 "Kirjakeele morfosüntaksi varieerumise integreeritud mudel: pilootuuring eesti keele näitel".

¹ Miks märgib põhjust küsivat küsisõna üldiselt, keelest sõltumata.

² Artiklis peetakse küsilause all silmas süntaktilist kategooriat, küsimus tähistab aga funktsionaalset kategooriat. Varasematele uurimustele viidates on järgitud autorite terminikasutust.

MIKS-küsilausega vihjab kõneleja, et olukord peaks tema meelest vastupidine olema (ISK: 1596).

Polüfunktsionaalsuse tõttu on keele ja suhtluse uurijad MIKS-küsilauseid üsna kompleksseks pidanud. MIKS-küsimusi käsitlevate uurimuste läbivaks uurimisprobleemiks on olnud asjaolu, kuidas suhtlejad vesteldes eristavad neutraalseid ja hoiakulisi MIKS-küsilauseid (Bolden, Robinson 2011, Egbert, Vöge 2008, Günthner 1996). Galina Bolden ja Jeffrey Robinson (2011) rõhutavad uurimuses, mille materjal on ingliskeelsed argivestlused, et peaaegu iga põhjust või selgitust küsiv (ingl *account soliciting*) pealtnäha neutraalne MIKS-küsilause sisaldab kõneleja hoiakut kõne all oleva teema kohta ja väljendab mittenõustumist räägitavaga.

Maria Egbert ja Monika Vöge (2008) jagavad MIKS-küsimused funktsionaalselt kolmeks. Ühe osa moodustavad küsilauseid, mis on küsimused. Teise osa moodustavad polüfunktsionaalsed küsilauseid, millega peale küsimise esitatakse kutseid, tehakse ettepanekuid ja etteheiteid. Kolmandaks aga toovad autorid välja küsilauseid, millel puudub küsiv funktsioon täielikult. Nende lähtekeht on, et kui vestluskaaslane ei reageeri küsilausele info andmisega, siis ei saa seda ka küsimusena tõlgendada, mistõttu suhtlustegevuste tasandil ei ole võimalik teatud MIKS-lausungeid küsimusteks üldse kategoriseerida. (Egbert ja Vöge 2008)

Etteheitena toimivaid MIKS-küsilauseid on üksikasjalikumalt uurinud Susanne Günthner (1996) saksa moraliseerivates vestlustes (ingl *moralizing conversations*), mille all ta peab silmas vestlusi, milles suhtlejad arutlevad kellegi käitumise õigsuse üle ja annavad selle kaudu hinnangu kõne all olevale käitumisele. Ta kasutab vestlustes esinenud MIKS-küsilauseid tehtavate suhtlustegevuste kirjeldamiseks katusermunit 'etteheide' (ingl *reproach*) ega määratle erinevaid suhtlustegevusi täpsemalt. Kellelegi etteheite tegemine pole suhtluses soositud tegevus, kuna võib ohustada vestlejate sotsiaalseid suhteid. Küsilause vorm jätab aga vastuvõtjale võimaluse tõlgendada lausungit küsimuse või mõne muu neutraalse suhtlustegevusena. Samuti jätab küsilause vorm selle esitajale taganemisruumi negatiivse hinnangu andmisest. Pärast vastuvõtja negatiivset reaktsiooni võib küsilause esitaja öelda, et lausung oli mõeldud küsimusena. Kui aga kuulaja soovib jätkata neutraalses toonis vestlust, mis on probleemidevaba ja seetõttu eelistatud, vastab ta MIKS-küsilausele infoga. Kui vestleja tõlgendab MIKS-küsilauseid etteheite, süüdistuse või muu agressiivse tegevusena, siis reageerib ta sellele vastavalt, hakates end õigustama, esitades vastusüüdistuse või hoopis vabandades. (Günthner 1996)

Inglise keeles on uuritud veel MIKS-küsilauseid, mille iseloomulikuks tunnuseks on ümberpööratud grammatiline polaarsus, mis tähendab, et küsilause vorm on jaatav, aga see sisaldab eitavat väidet või vastupidi. Irene Koshik (2005) toob välja, et selliseid MIKS-küsilauseid iseloomustab kõneleja ja adressaadi eripärane episteemilise staatuse suhe. Kui tavapärast on küsimuse esitaja mitteteadja positsioonil ja vastaja on eeldatavalt teadja (Heritage 2012), siis pööratud polaarsusega MIKS-küsimused on küsitud teadja positsioonilt. Seetõttu ei ole nendele vastamine kohustuslik, kuna need on tõlgendatavad pigem väite kui küsimusena. (Koshik 2005)

MIKS-küsilauseid käsitlevates uurimustes toonitatakse, et need küsilauseid on funktsioonilt väga mitmekihilised. Vestlustes mõjuvad nad peamiselt etteheite, süüdistuse, kritiseerimise, kaebamise või väljakutsena (ingl *challenge*). Vestluskaaslased reageerivad nendele sageli oma käitumise või seisukohtade õigustamisega. (Bolden, Robinson 2011, Egbert, Vöge 2008, Koshik 2005). Samuti on välja toodud MIKS-küsilauseste vastuolulisus seoses nende küsimuslikkusega: ühelt poolt

väljendab MIKS-küsilause, et küsija arvates on vastaja võimeline pakkuma vastuseks infot, mida küsilause puudutab ja millele küsijal puudub juurdepääs. Teisalt väljendavad kõnelejad selle küsilausega eelkõige hoiakut ja osutavad hoopis, et loogilist vastust MIKS-küsilausele ei saagi olla. (Bolden, Robinson 2011, Metslang 2004).

Siinses artiklis vaadeldakse, kas eesti suhtluses esinevad MIKS-küsilauseid küsivad alati põhjuse järele ja kas MIKS-küsilausete hulgas leidub täiesti neutraalseid infot vastuseks ootavaid küsimusi. Selgitatakse välja, millises suhtlusjärjendis MIKS-küsilauseid esinevad ja milliseid konkreetseid suhtlustegevusi kõnelejad nendega suhtluses teevad. Selleks analüüsitakse iga materjalis esinenud MIKS-küsimust koos ümbritseva vestluskontekstiga mikrotasandil ja kirjeldatakse, mida iga küsimusega kindlas suhtlussituatsioonis tehakse. Kui varasemad uurimused on kirjeldanud MIKS-küsilauseid üldisemal tasandil, siis selles uurimuses tuuakse välja nendega tehtavad suhtlustegevused konkreetselt. Artikkel lisab varasematele MIKS-küsilauseste kohta tehtud uurimustele eesti MIKS-küsilauseste üksikasjaliku kirjelduse nendega tehtavatest suhtlustegevustest lähtudes ja kõrvutab saadud tulemusi teiste keelte omadega.

2. Materjal ja meetod

Artikkel põhineb 41 MIKS-küsilause kvalitatiivsel mikroanalüüsil. Uurimuse materjaliks on igapäevased telefonivestlused³, mis on kogutud Tartu Ülikooli suulise eesti keele korpusest⁴. Telefonivestlusi on kokku ligikaudu 16 tundi. Enamik kõnedest on tehtud tavatelefonidelt tavatelefonidele. Telefonivestlused on transkribeeritud vestlusanalüüsi transkriptsiooni põhimõtteid (Hepburn, Bolden 2013) järgides. Näidetes kasutatud transkriptsioonimärgid ja nende tähendused on esitatud artikli lisas. Suhtlussituatsioonid on sundimatud, kuna vestlejad on sõbrad ja sugulased. Uuritud telefonivestlustes on enamasti kaks osalejat, kes on täiskasvanud⁵ inimesed.

MIKS-küsilauseste uurimiseks on kasutatud suhtluslingvistika lähenemist, mille uurimisobjektiks on suuline keel ja selle grammatika ning mille keskne mõiste on suhtlustegevus (Couper-Kuhlen, Selting 2001). Iga küsilausest vaadeldi kontekstis ning analüüsiti sellele eelnevate ja järgnevate voorude ja suhtlustegevuste kaudu. Suhtluslingvistikas rakendatav kvalitatiivse analüüsi meetod võimaldab välja selgitada, milliseid suhtlustegevusi konkreetse küsilausega läbi viiakse, võttes aluseks vestluskaaslase reaktsiooni MIKS-küsisõnaga moodustatud kõnevoorule. Kui kuulaja reageerib MIKS-küsilausele õigustuse või süüdistusega, siis on ta tõlgendanud seda kui etteheidet või süüdistust. Kui aga vastus on neutraalne põhjendus, siis on MIKS-küsilausest käsitletud küsimusena.

3. MIKS-küsilauseste suhtlustegevused

Järgnevates peatükkides kirjeldatakse ja näitlikustatakse materjalis esinenud MIKS-küsilauseste tehtavaid erinevaid suhtlustegevusi. Läbi vaadatud telefonivestlustes tuli esile kuus suhtlustegevust: **küsimus, etteheide, käsk, nõuanne,**

³ Artiklis on piiratud argitefonivestlustes esinevate MIKS-küsilauseste uurimisega, kuna eesmärk on analüüsida ennekõike verbaalseid suhtlustegevusi. Silmast-silma suhtluses esinevad MIKS-küsilauseid ja nendega kaasnevad mitteverbaalsed suhtlustegevused nõuavad eraldi uurimist.

⁴ <http://www.cl.ut.ee/suuline1/suulisekorpus/index.php?lang=et> (26.2.2017).

⁵ Uurimustes on välja toodud, et laste MIKS-küsilauseid on eelkõige hoiakuta küsimused, mille abil nad omandavad maailmateadmisi (nt Bova, Arcidiacono 2013).

kaeblemine, vaidlustus. Kuigi iga peatükk keskendub ühele suhtlustegevusele, tehakse enamasti ühe MIKS-küsilausega mitu suhtlustegevust korraga.

3.1. Küsimus

Küsimuseks on analüüsitud sellised MIKS-küsilauseid, mida vestluskaaslased on tõlgendanud ennekõike selgituse või sündmuse põhjuse järele küsivatena. Näitelõigus (1) räägivad kaks õde omavahel inimesest, kes on hiljuti operatsioonil käinud ja kellel hakkas pärast haiglast kojutoomist suust verd jooksuma. MIKS-küsilause (rida 12) on selles näites küsimus põhjuse järele.

(1)

01 V: {aa.} no okei siis. (0.5) .hh a `meie lähme üldiselt vist `maale ära praegu

02 nii=et noh [me] lähme `Kasparit vaatama.

03 H: [mhmh]

04 (0.5)

05 H: aa kuidas tal `läks see operatsioon.

06 V: häh < `eile oli nii et nagu: > (0.5) no=viidi koju `ära sis tal akkas nagu suust

07 `verd jooksuma ja toodi=ta uuesti `linna. .hh [sis {-}] tegi talle `süsti=ja

08 H: [õõhh]

09 (0.5)

10 H: a [`miks tal sis]

11 V: [nüüd pidi] juba nor `maalne olema.

12 H: a `miks tal sis `nii akkas.

13 V: ma=i= `tea. (.) ma=ei=ole=nagu `rääkind kellegagi=vel.

14 (0.5)

15 H: mm?

16 V: .hh ma võin `memme anda muidu. (.) `teab võibla `täpsemalt.

H tahab teada, mis põhjusel hakkas Kasparil suust verd jooksuma. See osutab, et ta käsitleb partnerit selle info valdajana. Samas vihjab H ka sellele, et sündmus on tema jaoks ootusvastane, kuna oht operatsioonist tulenevatele komplikatsioonidele peaks patsiendi koju lubamisega möödama olema. Sellele, et küsitakse millegi ootusvastase kohta, viitab vormistus. *a* 'aga' voores alguses, mis projitseerib vastandust eelneva jutuga. Samuti *sis*, mis selles voores kannab sisu 'sellisel juhul' (EKSS), viidates vastuolule varem mainitud asjaolude (haiglast välja saamine) ja kõne all oleva situatsiooni vahel (suust hakkas verd jooksuma).

Vastaja (V) käsitleb MIKS-vooru info küsimisena. Seda näitab vastus *ma ei tea* (rida 13), millega V väljendab, et tal ei ole infot, mida H soovib. V kompenseerib oma teadmatuse sellega, et pakub välja võimaluse, kuidas H saaks oma küsimusele vastuse (rida 16). Selline reageerimine on teine viide sellele, et vastaja käsitleb MIKS-vooru küsimusena.

Näite (2) MIKS-küsilause (rida 11) on samuti infoküsimus, kuid on hinnangulisem kui eelmises näites käsitletu ja seega liigub funktsiooni poolest juba küsimuse ja mitteküsimuse vahelise piiri poole. Näites on poeg helistanud emale, kuid ei taha ema pärimise (read 1 ja 4) peale avaldada helistamise tegelikku põhjust. Sellele viitavad pikad pausi ridadel 2 ja 5. Poja voores (read 6–9) selgub, et tõepoolest

on üks põhjus, miks ta helistab, kuid endiselt ta ei põhjenda oma käitumist, vaid suunab vestlust selles suunas, et ema räägiks hoopis oma tegemistest (rida 15). Ema jaoks ei ole mainitud rahasaamise palve (rida 9) tegelik põhjus, millele osutab see, et ema ei jätkka sellel teemal vestlemist.

(2)

01 V: nojah. (1.5) a:ga õõ sa `elistasid ikka mingil `muul põhjusel kindlasti.

02 (1.0)

03 H: õõhh

04 V: vaevalt et sa `ära tundsid et ma su `pilte vaatan.

05 (0.8)

06 H: aa ei `tähendab=õ (0.5) mt (.) õõh (0.8) < üks põhjus `on.; aga noh

07 sellest ma: räägin: teine `kord > \$ tegelikult tähendab \$ se=n nimodi=et

08 noh ma präägu= `elistan aga: teinekord `räägin see ongi niimodi aga (1.0)

09 aga siis noh muidugi: (.) kaks=tuhat `krooni sa võiksid ka mulle `üle kanda.

10 (0.8)

11 V: a=miks `täna ei=kõlba e kõlba siis rääkida.

12 H: ei: ma võin:: (.) võin `täna ka `rääkida aga sis ma pean `iljem uuesti

13 `elistama=hh.

14 V: ah=soo.

15 (0.8)

16 H: ää (.) a:ga:=mhh (2.2) õõ (1.5) mis=sa sis `veel (.) oled `teinud.

Sellele, et ema soovib teada põhjust (saada infot), miks poeg hetkel helistab, viitavad selle vestlusloigu algul pärimised, mis on küll vormistatud väitlausestena, kuid käivad H teadmiste kohta ja seega toimivad küsimustena. Ema alustab kaudsete soovidega, et poeg avaldaks helistamise põhjuse (read 1 ja 4). Kui kaudsetele info-soovidele ammendavat vastust ei tule, küsib ta otse MIKS-küsilausega (rida 11). Siin võib paralleele tõmmata Robinsoni ja Boldeni uurimusega, kus jõuti järeldusele, et eksplitsiitset MIKS-küsilausega selgituse küsimist lükatakse edasi ja need tulevad tihti hilinemisega, kuna eelistatud on enda algatud selgitus. Alles pärast erinevaid selgituse pakkumise võimalusi palub vestluskaaslane eksplitsiitselt kõnelejal selgitust. (Robinson, Bolden 2010)

Selle näite MIKS-küsilauses viitab verb *kõlbama* kõneleja negatiivsele hoiakule ja lisab sellele etteheite varjundi. Poja käitumine on ema jaoks tavatu ja MIKS-küsilausega ta osutab sellele. Ühtlasi tahab ta teada, miks poeg käitub tavatult. Seega MIKS-küsilausega väljendab ema kaht asja: ühelt poolt tahab ta teada põhjust, miks poeg ei saa või ei taha temaga täna rääkida, ja teisalt väljendab negatiivset hoiakut.

Suhtluse uurimisel lähtutakse küsilause määratlemisel küsimusena peamiselt kahest aspektist. Esimene kriteerium on, kes suhtlejatest ja mil määral valdab küsitavat teavet. Mida vähem infot küsija valdab, seda suurem on lausungi info küsimise osakaal. MIKS-küsilause (rida 11) esitaja V on mitteteadja positsioonil ja vestluskaaslasel H on otsene ligipääs küsitavale infole, miks talle ei sobi hetkel rääkida. Selle järgi võib pidada näite (2) MIKS-küsilauset küsimuseks. Teisalt võetakse aluseks vestluskaaslase tõlgendus küsilausest. Näeme, et erinevalt näitest (1) ei reageeri vastaja siin MIKS-küsilausele kui infoküsimisele (rida 12). Ta ei paku sellele vastuseks põhjust või selgitust, vaid alustab oma vooru sõnaga *ei*, mis osutab sellele, et ta reageerib hoopis küsilausega väljendatud väitele (*Sul ei kõlba täna*

sellest asjast rääkida.) ja ei abil lükkab sellega edastatud vale eelduse ümber (vt Keevallik 2012).

Kuigi materjalis esines MIKS-küsilauseid, mida oli võimalik nii eelnevat kui järgnevat vestlust analüüsides küsimuseks määratleda, ei leidunud siiski ühtegi MIKS-küsilauset, millel oleks olnud ainult küsimise funktsioon. Kõik küsimusena toimivad MIKS-küsilaused viitasid ka vastuolule või väljendasid kõneleja negatiivset hoiakut.

3.2. Etteheide

Etteheide on suhtlustegevus, millel puudub eesti keeles kindel keeleline vorm. Selle tegemiseks kasutatakse erinevaid keelelisi vahendeid, sealhulgas väitlauset (*Sul võttis tulemine ikka päris kaua aega.*) või küsilauset (*Miks sa nii kaua tulid?*). Suhtluses on etteheitel negatiivne tähendus, kuna selle eesmärk on teise inimese käitumist, tõekspidamisi vms kritiseerida või halvustada. Seetõttu peetakse etteheidet sotsiaalseid suhteid ohustavaks suhtlustegevuseks (Günthner 1996).

Näites (3) tõlgendab vestluskaaslane MIKS-küsilauset kui etteheidet, õigustades telefoni juurde tulekuks kulunud pikka aega.

(3)

01 H: palun `Jaanikat.

02 V1: {jah, kohe.}

03 (24.0)

04 V2: jaa?

05 H: noh, t(h)ere.

06 V2: \$ tere? \$

07 H: \$ miks sa nii kaua `tulid.=h `te[gid \$ midagi.]

08 V2: [noo, ma] kavatsesin just (.) `duši

09 alla \$ minna. \$

10 H: aa, et ma \$ `segasin. \$

11 V2: ei sa ei `seganud, aga `oleks `äärepealt `seganud ku natuke `iljem \$

12 oleks. \$

Näites (3) on H helistanud oma sõbrannale (V2) ja palub vestlejal V1 sõbranna telefonile kutsuda (rida 1). Järgnevast vaikusest (rida 3) nähtub, et sõbranna telefonini jõudmiseks kulub 24 sekundit. MIKS-küsilausega problematiseerib H telefonile tulemiseks kulunud aja, väljendades, et see on tema jaoks liiga pikk (rida 7).

Samas ei pruugi V küsimus olla mõeldud etteheitena, mis ohustaks tema sotsiaalset suhet sõbrannaga. Selle tõlgenduse vältimiseks, teeb H lisatööd, pakkudes küsimuse järel vastust pakkuva üldküsimusega välja võimaliku vastamise suuna (*tegid midagi.*). Selles voorus muudab kõneleja küsimuse liiki eriküsimusest üldküsimuseks ning pakub vastuse, tehes vastamise kergemaks (Rumm 2015). Küsimuse ümberformuleerimisega näitab H ka seda, et eelnev küsimus oli mõeldud küsimuse, mitte etteheitena.

Vastaja (V) hakkab kõnelema juba enne vooru lõppu ehk enne, kui H on oma vastusevariandi välja pakkunud. Seega reageerib V MIKS-küsilausele. V vastab infoga, mis näitab, et ta justkui tõlgendaks seda MIKS-küsilauset infoküsimusena.

Samas alustab ta vooru partikliga *noo*, mis näitab vastuolu eelneva vooru ja järgneva vahel (rida 8). Tiit Hennoste järgi “.. esindab suurem osa *no*-algusega voore mingit vastuvaidlemist, kahtlust, eitust eelneva jutu suhtes.” (2000: 1802; vt ka Keevallik 2009). Niisiis ei ole tegemist neutraalse infoandmisega, vastaja ei tõlgenda vooru küsimusena, vaid suhtlustegevusena, mis vajab reaktsiooniks õigustamist näitamaks, et tal on adekvaatne põhjendus normist kõrvalekaldumiseks olemas.

Sarnaselt näitega (2) võiks kõnelejate teadmiste jagunemise järgi pidada *MIKS*-küsilauseid (rida 7) suhtlustegevuselt küsimuseks, sest selle esitaja on mitteteadja positsioonil ja vestluskaaslane teadja positsioonil. Selle näite analüüs aga näitas, et alati ei ole võimalik lausungiga läbiviidavat suhtlustegevust ainult episteemia kaudu määratleda, sest ka etteheitena tõlgendatud vooru esitajal võib ligipääs infole puududa.

Etteheitena toimunud *MIKS*-küsilauseid väljendasid kõnelejad negatiivset hoiakut vestluskaaslase normist kõrvalekalduva tegevuse või seisukohtade suhtes. Kuigi vestluskaaslased neid otse etteheiteks ei nimetanud, kasutasid nad reaktsioonivoorudes erinevaid vahendeid (nt partikkel *noo*), millega asusid kaitsvale positsioonile ja õigustasid oma tegevust.

3.3. Käsk

Selles ja järgmises jaotises (3.4) kirjeldatakse *MIKS*-küsilauseid, mille peamine eesmärk on väljendada nõuannet või käsku. Sellised küsilause vormis üksused, mille roll on kutsuda esile eelkõige füüsiline tegevus, on analüüsitud üldmõistega direktiivideks (vt nt Hennoste jt 2013: 8). Sarnaselt teiste *MIKS*-küsilauseid ei ole siin tegemist ainult direktiiviga, vaid selle kõrval on küsilauseid suhtlustegevuselt veel küsimused või etteheited. Näites (4) on *MIKS*-küsilause peamine suhtlustegevus käsk.

- (4)
- 01 H: ee `ütleks midagi umbes nivisi=et `pühapäeval kell
02 (3.8)
- 03 H: * ma=i=tea, (.) neli (.) viis *
04 V: `pühapäeval.
05 (0.8)
- 06 V: kutsud oma `sünnipäevale.
07 (1.5)
- 08 H: `kellele sa=nüd seda `ütlesid.
09 V: ee: ma `küsin.
10 (1.0)
- 11 H: a=miks sa `torusse ei=räägi.**
- 12 (0.5)
- 13 V: e ma `vaatan praegu `kuupäeva.
14 (3.5)
- 15 H: pühapäev.
16 V: püha `ppäev. see on `neljas.

H on helistanud oma vennale, et teda sünnipäevale kutsuda. Näitelõigu algul alustab H info andmist, kuid ei jõua kogu mõtet välja öelda, sest V võtab vooru üle korrates

varasemalt öeldut, nagu oleks selles mingi probleem (rida 4). Sellele järgneb pikk paus (rida 5), mispeale H ei jätka oma juttu ega kinnita ka üle V korratud aega. Siis pakub V välja omapoolse järelduse H eelnevast jutust (rida 6). Probleemi allikaks on V voor *kutsud oma sünnipäevale* (rida 6). See on kinnitust ootav küsimus, mis ei saa vastust, vaid tekitab arusaamatuse. Real 8 alustab H parandussekventsi, lausudes *kellele sa nüüd seda ütlesid* ja osutades sellega arusaamisprobleemile. Probleemi vestluses väljendab juba sellele voorule eelnenud pikk 1,5-sekundiline paus (rida 7). Probleem on see, et H-le tundub, nagu räägiks V nende telefonivestluse ajal kellegi teisega, keskendumata temaga suhtlemisele. Kogu parandussekvents, kuhu kuulub ka MIKS-küsilause, kaldub vestluse pealiinilt kõrvale.

MIKS-küsilausega väljendab H oma rahulolematust ja teeb V-le etteheite. MIKS-küsilause ühtlasi põhjendab H eelmist küsimust (rida 8, *kellele sa nüüd seda ütlesid*). Sellele viitab muuhulgas sõna *a* ('aga'), mis osutab vastuolule eelnevaga. MIKS-küsilauseid saaks parafraseerida järgnevalt: *Aga kui see jutt oli määratud mulle, siis miks sa torusse ei räägi*. H jaoks on kõne ajal telefonitorust möödarääkimine käitumisharjumist kõrvalekaldumine. Sarnaselt näidetega (2) ja (3) on MIKS-küsilause käesolevas näites vahend, millega tuuakse normist kõrvalekaldumine esile ja väljendatakse negatiivset hoiakut vestluskaaslase käitumise suhtes. Kuna V ei räägi otse telefonitorusse, ei pruugi H tema juttu hästi kuulda, mis põhjustab talle ebameeldivust. Et olukorda parandada, lausub ta MIKS-küsilause, mis toimib ühtlasi direktiivina, millega H käsib V-l torusse rääkida (*a miks sa torusse ei räägi* → *Räägi torusse!*). Kuna telefonitorust möödarääkimist enam vestluses ei mainita, võib järeldada, et V tõlgendas MIKS-küsilauseid käsuna ja hakkab torusse rääkima. See on mitteverbaalne reaktsioon käsule, mis lahendab probleemi.

Käsuna toimivaid küsilauseid on käsitlenud retooriliste küsilause all ka Helle Metslang, kes kirjeldab neid järgnevalt (1981: 111): "Jaatavas vormis retooriline küsilause teatab tähistatud tegevuse mõttetusest ja käsuks saades käsib seda mitte teha, eitavavormiline teatab tegematajätmise mõttetusest ja vastav käsk soovib tegutseda."

Peale käsu ja etteheite on näite (4) MIKS-küsilause teatud määral ka küsimus info järele. Kui vaadata info jagunemist kõnelejate vahel selles sekvents, siis sarnaselt eeltoodud näidetega on vastaja ka siin teadja positsioonil ja küsija mitteteadja positsioonil. Selline info jagunemine osalejate vahel on iseloomulik just küsimusele. H-l ei ole võimalik teada, miks V just sel hetkel torusse ei räägi, kuid V-l kui probleemi tekitajal on ligipääs infole. V reageeribki MIKS-küsilausele infoga, põhjendades, miks ta torusse ei räägi, millega ühtlasi õigustab oma tegevust. Siiski on MIKS-küsilause esitaja jaoks primaarne see, et vestluskaaslane hakkaks torusse rääkima, mitte see, et ta põhjendaks oma möödarääkimist ja jätkaks torust kõrvalerääkimist.

3.4. Nõuanne

Nõuanne on suhtlustegevus, mille käigus antakse adressaadile soovitusi, kuidas tal oleks kasulikum käituda. MIKS-küsilausega ei tehta seda neutraalselt, vaid antakse teatud hinnang adressaadi praegusele käitumisviisile. Nõuanne kuulub samuti direktiivide alla, aga selle järgimine toob kasu eelkõige adressaadile, mitte kõneleja endale nagu sageli käskude puhul (Couper-Kuhlen 2014). Näites (5) esinev MIKS-küsilause (rida 7) illustreerib etteheitvat viisi nõu andmiseks.

(5)

01 V: `tere=Riina.

02 H: tere.

03 V: noh

04 H: meil tuleb `omme suur `pidu.

05 (0.5)

06 H: et

07 V: miks sa ei elista `õhtu, s=on `odavam.

08 H: ma eile õhtu pidin `elistama, läks meelest `ära lõpuks.

09 V: `täna õhtu `kah.

10 H: hehe

11 V: ahah

12 H: sis sa jõuad oma peo `kleidi valmis panna.

Selles näites on H helistanud vanatädile (V), et kutsuda teda oma poja sünnipäevale. Pärast tervitusvormelite vahetamist hakkabki H helistamise põhjust avaldama (rida 4). H teatab, et neil on perekonnas tulemas suur pidu. Sellele järgneb paus, mille järel võtab H uuesti voo ru ja jätkab sõnaga *et*, mis projitseerib jätku (rida 6). *et* järel alustab V omapoolset voo ru, viies MIKS-küsilausega jutu vestluse pealiinilt kõrvale (rida 7). V voo ru võib olla tingitud kahest asjaolust. Esiteks võib ta olla saanud H lausungist piisavalt infot ja teab, et see on kaudne kutse. Sellega oleks tema jaoks eelmine teema ammendatud ja seega võib muuta vestluse suunda. Teiseks võib V arvata, et peoplaanidest rääkimine võtab kauem aega, mistõttu oleks mõttekam õhtul – odavamal ajal – helistada.

MIKS-voo ru (rida 7) teine osa põhjendab MIKS-küsilausest. Kogu voo ru on tõlgendatav nõuandena *Sa võiksid õhtul helistada, sest siis on odavam*. Samas ei ole see neutraalne nõuanne, vaid sisaldab kriitikat H teguviisi kohta. Seda näitab H reageerimine õigustusega (rida 8), mitte vastamine info pakkumisega.

Kuigi H valdab infot selle kohta, miks ta õhtul ei helista, on MIKS-küsilause seotud mõlemale suhtlejale tuttava teadmiselega, et õhtuti helistamine on odavam. Sarnaselt eelmiste näidetega toob MIKS-küsilause esile teatud normist kõrvalekaldumise (helistatakse siis, kui on odavam). H tunnistabki seda oma reaktsioonivoo ruga.

Võimalik, et H ei taha avaldada tegelikku põhjust, miks ta praegu helistab. Sellele viitab küsilausele põikleva vastuslausega reageerimine (rida 8). Lisaks naerab H selle peale, kui V pakub välja, et ka täna õhtul oleks võimalik helistada (read 9 ja 10). Lõpuks väljendab H, et V-le endale on kasulik, et ta võimalikult aegsasti helistab (rida 12). Erinevalt näitest (4) ei ole selles näites normist kõrvalekaldumisel küsijale endale tagajärge ja normist kõrvalekaldumine ei põhjusta ebaseadlikkust temale, vaid normi rikkujale endale.

Materjalis esinenud MIKS-küsilused, mis toimusid direktiivina, käisid enamasti vestluskaaslase normist kõrvalekalduva füüsilise tegevuse kohta ja nendega tehti etteheide vestluskaaslasele. Nende kaudu soovitati käituda vastaval viisil. Samas toimusid need ka küsimustena, kuna esitajal ei olnud infot ligipääsu, aga vastajal oli.

3.5. Kaeblemine

Suhtluse uurijad on välja toonud, et kaeblemissekvents on üks levinumaid MIKS-küsilauseste kasutuskontekste, kus tihti antakse hinnang kellegi käitumisele (Günthner 1996, Schegloff 1984: 33). Kaeblemine (ingl *complaint*) võib koosneda ühest või mitmest kõnevoorst, mille jooksul tehakse teisele oma mure teatavaks. Kaeblemise eesmärk on näidata vestluskaaslasele, et kaeblemine on põhjendatud, ja saavutada temaga samameelsus. (Pomerantz 1986)

Näitelõigu (6) vestluses räägivad minia (H) ja ämm (V). Vestluse teemaks on poliitika ja selles vestluse osas väljendab V oma pahameelt valitsuse suhtes.

- (6)
01 V: `kaklevad nüüd selle `valitsusega nii=[et]
02 H: [oh] jah.
03 V: aga `see valitsus on tõesti `hull.
04 H: hehe
05 V: sellel ei ole `tõesti tead `inimestest mitte `midagi ainult oma `taskusse.
06 vaata=ku kuuled .hh nüüd `vallandati `nii=palju nüüd panti `nii=palju
07 kõrgemaid `palku mis sa kurat `vallandad inimesed need jäävad ilma
08 `tööta ju.
09 H: .jah
10 V: ja=miks `need peavad `teised peavad `nii palju `raha saama.
11 (.)
12 H: jah eba`õiglus on, ebaõiglus=
13 V: =eba`õiglus on `tõesti. (.).jah (.).kuule ää=[`küll.]
14 H: [kule] ega `midagi=sis. ole
15 sis `tubli=ja

V öeldud MIKS-küsilause (rida 10) puudutab teemat, mis on mõlemale kõneleajale ühiskonna kohta käivatest teadmistest tuttav, seega saavad nad mõlemad selle küsimuse kohta arvamust avaldada. Küsilausega väljendab V, et tema arvates ei ole loogilist seletust, miks “need teised” peaksid rohkem palka saama. Selles näites toimib MIKS-küsilause kaebleva seisukohavõtuna ega oota vestluspartnerilt niivõrd vastust, kui samameelsuse väljendamist. Seda näitab H reaktsioon, mis on seisukohaga nõustumine, mitte infoga vastamine.

Erinevalt enamikust eelnevatest näidetest on see voor esitatud teadja positsioonilt, mis tähendab, et ka sellest aspektist ei saa seda vooru tõlgendada küsimusena, kuna oma arvamust väljendades valdab kõneleja ise teemaks olevat infot. Seda, et V ei pea teist info valdajaks, näitavad ka järgmised voorud. Kui MIKS-küsilause oleks mõeldud infopäringuna, siis vastust saamata küsiks V järgmiste voorudega oma küsimuse uuesti või osutaks mõnel muul moel probleemile vestluses.

H pigem hoidub selle teema üle arutlemisest. Sellele viitab naermine V tõsisena mõeldud väite peale (rida 4), juba varem esitatud sissehingatud *jah*, mis on teemast distantseerumise vahend (rida 9), ja kordamine (rida 12, *ebaõiglus*), millega H osutab, et V peaks eelneva tegevuse – kaeblemise – lõpetama (vrd Stivers 2004)⁶. Samuti kui avaneb võimalus telefonikõne lõpetada, haarab H sellest kohe kinni (rida 14). Kogu selle kaeblemise jooksul ootab V H-lt kindlamat nõustumist või kaasakaeblemist, mis oleks üks samameelsuses väljendamise viise.

98 ⁶ Kuigi Tanya Stivers (2004) ei käsitle täpselt samamoodi vormistatud kordusi, osutab analüüs, et siinses näites eraldi intonatsiooniüksuses esile tulnud kordus toimib sarnaselt Stiversi uuritud samas intonatsiooniüksuses esinenud kordusega, viidates soovile käimasolev suhtlustegevus lõpetada.

Ämm alustab kaeblemist väitlausetega (read 1 ja 3), kuid taibates, et minia ei lähe tema kaeblemisega kaasa, ja oodates temalt konkreetsemat samameelsuse väljendamist, vormistab ta oma seisukoha küsilausega, kuna küsilause ja vastusvooru tugeva sideme tõttu on kuulajal sellele suurem kohustus reageerida kui väitlausele. Küsilause saabki kõige inforikkama reaktsiooni terve kaeblemissekventsi jooksul (rida 12).

Miks-küsilausetega, mille peamine suhtlustegevus on kaeblemine, väljendasid kõnelejad oma negatiivset seisukohta millegi suhtes ja samas kutsusid vestluskaaslast üles samameelsusele. Materjalis erinesid kaeblemised ülejäänud näidetest selle poolest, et kui muud miks-küsilauseid puudutasid valdavalt konkreetse vestleja tegevust, siis kaeblemiste puhul ei puudutanud teema otseselt vestlejaid. Teemad aga olid sellised, mille kohta vestluskaaslased oskasid arvamust avaldada.

3.6. Vaidlustus

Vaidlustusena tõlgendavad vestluskaaslased materjalis miks-küsilauseid, millega väljendatakse vastuolu varasemalt öelduga.

Näites (7) räägivad omavahel kaks õde. Helistaja (H) on vanem õde, kes käib ülikoolis ega ela enam vanematekodus, vastaja (V) on noorem õde. H on helistanud vanematekoju, et teatada, et ta ei tule varasemalt kokkulepitud ajal koju.

- (7)
- 01 H: tead ma pean (.) olema esmaspäeval `Tartus=ja: ma=i=akka `tulema
 02 korraks.
 03 siis ma `tulen ja olen (.) tükk `aega.
 04 (.)
 05 V: aga kuidas ma oma `juuksed sis ära värvin ma=i=saa esmaspäevaks
 06 `värvida=sis.=
 07 H: =aga `ema saab sul ka `värvida=ju.
 08 V: @ kas ta `oskab=vä. @ ((põlglikuvõitu-kahtlevalt))
 09 H: **miks ta=i=`oska** ta on `mul ju alati `värvind.
 10 V: nojah, tegelikult jah, ma püüdsin sulle `röögatava selle
 11 (0.5)
 12 H: misasja
 13 V: `tuleku (.) [{}-} tuba] `tuba on `õudne=ja (.) minu [s-] `soeng on `õudne=ja

Real 4 avaldab V nõrdimust, et ta ei saa lasta vanemal õel juukseid värvida. Seejärel teeb H ettepaneku, mis lahendaks V probleemi, pakkudes ema värvijaks (rida 7). Partikkel *ju* vooru lõpus tähistab eelneva endastmõistetavaks infoks, ühtlasi viitab kõnelejate jagatud teadmisele (EKSS). Samas näitab vestluse järg, et V ei käsitle saadud infot kui jagatud teadmist, vaid vastab ettepanekule küsilausena vormistatud kahtlusega ema värvimisostkuste kohta (rida 8).

V kahtlusele reageerib H miks-küsilausega, mille näol ei ole tegemist info küsimisega (rida 9). Sellele viitab mitu asjaolu. Esiteks puudub küsilause järel küsimusele iseloomulik potentsiaalne voorusiirdekoht, kõneleja jätkab ilma intonatsioonilise piirita ise. Teiseks annab H küsilause järel kohe selgituse, kuidas seda tõlgendada. Miks-küsilause on seisukohavõtt, mis vaidlustab V kahtluse. Sellele

järgneva selgitusega tugevdab H MIKS-küsilausega väljendatud seisukohta, kasutades argumendina oma kogemust. Lisaks sellele, et H vaidlustab V kahtluse, kas ema oskab juukseid värvida (rida 8), vaidlustab H ka selle, et noorem õde kahtleb tema väites, mis põhineb kindlal teadmisel.

Vestluskaaslane V ei tõlgendagi MIKS-küsilauset kui küsimust, vaid reageerib sellele möönmisega (rida 10, *nojah*). Selle järel muudab V vestluse teemat (rida 10). Teema muutus võib tulla huvi puudumisest ettepaneku vastu ja ka sellest, et vaidlustus on teatud määral sotsiaalseid suhteid ohustav suhtlustegevus, mis ei ole suhtluses eelistatud, seetõttu otsustab V selle teema jätta ja jätkata vestlust neutraalsemal toonil.

Erinevalt teistest materjalis esinenud MIKS-küsilausetest asub MIKS-küsilause siinses näites vastuse positsioonil. MIKS-küsilausega osutab H sellele, et küsilausega väljendatud kahtlus on olnud alusetu, kuna küsijal peaks endal ligipääs küsitavale infole olemas olema ja seega küsimus on mõttetu (Laanesoo 2016). V peaks enesesestmõistetavalt teadma, et ema oskab juukseid värvida, ja ema juuksevärvimisostkustes pole vaja kahelda, kuna ema on H-l varem korduvalt värvinud.

MIKS-küsilaused, mille peamine suhtlustegevus oli vaidlustus, vaidlustasid vahetult öeldud seisukoha või küsimuse, sageli korrates eelnevas vóorus esinenud sõnu. Kõnelejad väljendasid MIKS-küsilausega, et vestluskaaslase eelnev jutt on olnud alusetu ja vestluskaaslane oleks pidanud seda teadma. Enamikule materjalis esinenud vaidlustustele oli iseloomulik see, et need olid esitatud teadja positsioonilt, mistõttu polnud neid MIKS-küsilauseid võimalik kõnelejate teadmiste jagunemise alusel küsimuseks liigitada.

4. Arutelu ja kokkuvõte

Argitelevonivestlustes leidunud MIKS-küsilausete uurimise peamine tulemus on, et nende puhul ei ole võimalik määratleda selgepiirilisi suhtlustegevuste tüüpe, sest enamasti tehakse ühe küsilausega korraga mitu eri tegevust. Materjalis ei leidunud ühtegi MIKS-küsilauset, millega küsitakse ainult infot või tehakse näiteks üksnes etteheide – kõneleja võib sellega ühtaegu nii infot küsida kui etteheidet edastada. Ühel juhul on peamine üks suhtlustegevus, teinekord teine. Millisele suhtlustegevusele reageerida, jääb vastaja otsustada. Analüüsitud telefonivestlustes tulid esile kuus suhtlustegevust, mida kõnelejad MIKS-küsilausetega teevad: küsimus, etteheide, käsk, nõuanne, kaeblemine ja vaidlustus (vt tabel 1).

Kuigi materjalis leidis selliseid MIKS-küsilauseid, millele reageeriti info andmisega nagu küsimusele vastates, ei olnud need täiesti neutraalsed küsimused, vaid nendega edastasid kõnelejad hoiakut kõne all oleva teema kohta, ühtlasi viidates, et olukord peaks MIKS-küsilauses sõnastatule vastupidine olema (vt näide 1). Samamoodi kirjeldab MIKS-küsilauseid ka soome keele grammatika (ISK) ja inglise keele puhul Koshik (2005), kes kirjeldab neid kui küsimuse vormis väiteid.

Tabel 1. MIKS-küsilauseste suhtlustegevused

Suhtlustegevus	MIKS-küsilause näide	Sisu
Küsimus	<i>miks sa `seal elad.</i>	'Ma tahan teada, miks sa seal elad.'
Etteheide	<i>aga .hh miks Märts meile nu- meie numbri a- minu numbri `andis talle.</i>	'Märts käitus valesti, et ta minu numbri talle andis.'
Käsk	<i>a=miks sa `torusse ei=räägi.</i>	'Räägi torusse!'
Nõuanne	<i>miks sa ei elista `õhtu, s=on `odavam.</i>	'Sa võiksid õhtul helistada.'
Kaeblemine	<i>ja=miks `need peavad `teised peavad `nii palju `raha saama.</i>	'Need teised ei pea nii palju raha saama.'
Vaidlustus	<i>mh `miks=siis ei `või. hh</i>	'Võib küll.'

MIKS-küsilausestega läbiviidavad suhtlustegevused jagunevad üldistavalt kolmeks: küsimused, direktiivid (käsud, nõuanded) ja seisukohavõtted (kaeblemised, vaidlustused). Nende vahele jääb etteheide, mida võib paigutada kõiki kolme rühma, kuna etteheide on osaliselt tegevusele suunatud ja teisalt väljendab seisukohta. Kõiki analüüsitud MIKS-küsilauseid iseloomustab see, et nad on suuremal või vähemal määral küsivad. Samuti on kõikidel MIKS-küsilausestel hoiakuline etteheite sisu. Kuigi kõik MIKS-küsilausest sisaldavad teatud määral seisukohta ja hoiakut eelneva suhtes ning on alati küsivad, ei väljendata iga küsilausega direktiivsust.

Suhtluses eelneb MIKS-küsilausele ootusvastane olukord, info või käitumine, teisisõnu mitte-eelistatud tegevus, mida leiti ka saksa MIKS-küsilausest puhul (Egbert, Vöge 2008, Günthner 1996). Täpsemalt, uuritud MIKS-küsilausest osutavad väljakujunenud sotsiaalsest normist kõrvalekaldumisele või hoopis vastuolule vestlejate teadmistes.

MIKS-küsilausestega järgneb tihti ilma pausita täpsustus või selgitus, mis annab kuulajale vihjeid, kuidas seda tõlgendada. Kõnelejad teevad lisatööd, kui tahavad näidata, et küsilause oli mõeldud küsimusena. See näitab, et MIKS-küsilause negatiivne hoiakuline tähendus on niivõrd kinnistunud, et kõnelejatele seostub MIKS-küsilause eelkõige sotsiaalseid suhteid ohustava tegevusega. Samas võivad MIKS-küsilausest olla ka ilma igasuguse täpsustuseta, mis jätab kuulajale tõlgendamisruumi ja valiku, kuidas sellele reageerida.

MIKS-küsilausest saavad üldjuhul reaktsiooniks põhjenduse või õigustuse. Samuti tuli materjalis esile samameelsuse väljendamist, mis osutas sellele, et kuulajad on tõlgendanud MIKS-küsilausest seisukohana. Materjali analüüs näitas, et nii nagu MIKS-küsilausest tegevusi ei anna päris üheselt tõlgendada, ei ole ka vestluskaaslaste reaktsioone nendele võimalik alati kindlalt määratleda. Nimelt kerkis MIKS-küsilausest uurimisel esile küsimus mõistete *põhjendus* ja *õigustus* erinevuse kohta. Kui lähtuda seisukohast, et MIKS-küsilause on küsimus, mis küsib põhjuse järele ja sellele vastatakse põhjuse esitamisega, oleks tegemist justkui neutraalse info edastamisega. Kui aga vaadelda reaktsiooni küsilausele kui õigustust, sisaldab see samuti põhjendust, aga sellele lisandub (nägu) kaitsev aspekt. Seetõttu käsitletakse etteheiteid kui ründavale suhtlustegevusele järgnevat reaktsiooni õigustusena.

Kokkuvõtlikult on vestlusjärjend, kus MIKS-küsilause tüüpiliselt esineb, järgmine:

1. A või kolmanda osapoole ootusvastane käitumine, info või füüsiline tegevus.
2. B: MIKS-küsilause.
3. A: Õigustus / vastus küsimusele / samameelsuse väljendamine.

Kui saksa keeles on võimalik teha reaktsioonide vormistuse järgi vahet neutraalsetel vastustel ja reaktsioonidel etteheidetele (näiteks reageeriti vabandamisega või öeldi eksplitsiitselt, et ei tohi niimoodi emale etteheidet teha; Günthner 1996: 272), siis analüüsitud materjali põhjal võib järeldada, et eesti argitelefoni vestlustes need nii selgelt ei eristu. Osas reaktsioonivoorudes leidis küll vastuolule viitavaid partikleid (nt *noo* ja *aga*) voo alguses, kuid üldjuhul ei sisaldanud reaktsioonivoorud erilisi markereid, mis võimaldanuks neutraalseid vastuseid ja reaktsioone etteheidetele eristada. Võib järeldada, et eesti suhtlejad reageerisid võimalikult neutraalselt, sest üldiselt jätkus suhtlus vaadatud vestluslõikudes pärast MIKS-küsilausest probleemidevabalt.

Suhtluses määratletakse küsimusi eelkõige selle kaudu, kes kõnelejatest omab küsitavale infole juurdepääsu. Küsimine osutab kahele asjaolule: ühelt poolt sellele, et küsijal puudub informatsioon, ja teiselt poolt sellele, et küsija arvates on vastajal võimalik see infolünk täita (Heritage, Raymond 2012). Suure osa materjali MIKS-küsilause esitajatel ei olnud küsitavale infole juurdepääsu, mis jättis partnerile võimaluse reageerida neile ühelt poolt nagu küsimusele, teisalt nagu mõnele muule suhtlustegevusele. Siiski tuli *miks*-küsilause hulgas esile ka selliseid, kus küsilause oli lausunud n-ö teadja positsioonilt, mis tähendab, et küsijal oli juba küsilausest lausudes ligipääs infole olemas (näide 7, *miks ta ei oska*). Kui kõrvutada erinevaid suhtlustegevusi ja info jagunemist analüüsitud näidetes, siis need jagunevad kolmeks. Ühele poole jäävad küsimused, mis on alati küsitud mitteteadja positsioonilt, teisele poole jäävad vaidlustused ja kaeblemised, mis on enamasti esitatud teadja positsioonilt. Nende vahele jäävad direktiivid ja etteheited, mis olid esitatud nii teadja kui mitteteadja positsioonilt.

Argitelefoni suhtluse MIKS-küsilause uurimise üks tulemus oli, et kõik MIKS-küsilausest sisaldavad hoiakulisust. See tulemus erineb Egberti ja Vöge (2008) uurimuse omast, mis näitas, et hoiakuline ja etteheitev MIKS-küsilause on omane just ametisuhtlusele. Eesti institutsionaalse suhtluse eriküsimuste uurimuses (Hennoste jt 2013) ei leidunud materjali hulgas mitte ühtegi MIKS-küsilausest. See fakt toetab siinset tulemust, et eesti MIKS-küsilausest seostub hoiakulisus, mis on omane just argisuhtlusele ja mida välditakse ametisuhtluses. Samuti on lähedastel inimestel suurem õigus küsida vestluspartneri tegevuse motiivi kohta kui võõrastel. Uurimuste tulemuste erinevus võib aga tuleneda materjali iseloomust. Eesti uurimuses uuriti kõnesid infotelefonidele, kus valitseb suhtluses osalejate vahel täielik anonüümsus. Egberti ja Vöge materjaliks olid firmade koosolekud, kus kolleegidevahelised suhted on lähedasemad, mis tähendab ka vabamat suhtlust.

Artiklis näidati, et MIKS-küsilauseid, mida tavaliselt kirjeldatakse kui põhjust küsivaid küsimusi, kasutatakse igapäevasuhtluses pigem muudel suhtluseesmärkidel. Vestlejal seostuvad MIKS-küsilausest eelkõige negatiivsed suhtlustegevused, nagu etteheited või vaidlustused. Seda näitab vestluskaaslaste reaktsioon, mille käigus nad asuvad kaitsvale positsioonile, samuti see, et kui MIKS-küsilause esitaja ise soovib vastuseks infot saada, teeb ta vestluses lisatööd, näitamaks, et MIKS-küsilausest polnud etteheiteidena mõeldud.

Transkriptsioonimärgid

.	langev intonatsioon
,	poollangev intonatsioon
?	tõusev intonatsioon
(.)	mikropaus (0.2 sek või lühem)
(0.5)	pausi pikkus sekundites
`sõna	rõhutamine
[]	pealerääkimine
=	kahe iseseisva üksuse kokkuhääldamine
SÕNA	valjem lõik
* *	vaiksem lõik
< >	aeglustatud lõik
e:i	hääliku venitus
@ @	hääle kvaliteedi muutumine
\$ \$	naerev hääli
s(h)õna	sõna on lausunud naerdes
hehe, mhemhe	naer
% %	vinguv toon
si-	poolelijäänud sõna
.hh	sissehingamine
hh	väljahingamine
mt	matsutamine
{või}	halvasti kuulnud tekstilõik
{-}	ebaseelgeks jäänud sõna või kõneleja
(())	transkribeerija kommentaar

Viidatud kirjandus

- Bolden, Galina; Robinson, Jeffrey D. 2011. Soliciting accounts with why-interrogatives in naturally occurring English conversation. – *Journal of Communication*, 61 (1), 94–119. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2010.01528.x>
- Bova, Antonio; Arcidiacono, Francesco 2013. Investigating children's Why-questions: A study comparing argumentative and explanatory function. – *Discourse Studies*, 15 (6), 713–734. <https://doi.org/10.1177/1461445613490013>
- Couper-Kuhlen, Elizabeth 2014. What does grammar tell us about action? – *Pragmatics*, 24 (3), 623–647. <https://doi.org/10.1075/prag.24.3.08cou>
- Couper-Kuhlen, Elizabeth; Selting, Margret 2001. Introduction. – E. Couper-Kuhlen, M. Selting (Eds.), *Studies in Interactional Linguistics*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–22.
- Egbert, Maria; Vöge, Monika 2008. Wh-interrogative formats used for questioning and beyond: German warum (why) and wieso (why) and English why. – *Discourse Studies*, 10 (1), 17–36. <https://doi.org/10.1177/1461445607085583>
- EKG II = Erelt, Mati; Kasik, Reet; Metslang, Helle; Rajandi, Henno; Ross, Kristiina; Saari, Henn; Tael, Kaja; Vare, Silvi 1993. *Eesti keele grammatika II. Süntaks*. Lisa: kiri. [The Grammar of the Estonian Language II: Syntax.] Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn.
- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat I–VI. [The Explanatory Dictionary of Estonian.] Langemets, Margit; Tiits, Mai; Valdre, Tiia; Veskis, Leidi; Viks, Ülle; Voll, Piret (Toim.). Eesti keele instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.
- Günthner, Susanne 1996. The prosodic contextualization of moral work: An analysis of reproaches in 'why'-formats. – E. Couper-Kuhlen, M. Selting (Eds.), *Prosody in Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press, 271–302.

- Hennoste, Tiit 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde: partiklid. [Introduction to spoken Estonian: particles.] – Akadeemia, 8, 1773–1806.
- Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela; Laanesoo, Kirsi 2013. Küsimused eestikeelses infodialoogis II. Küsimused ja tegevused. [Questions in Estonian institutional information-seeking dialogues. II. Questions and social actions.] – Keel ja Kirjandus, 1, 7–28.
- Hepburn, Audrey; Bolden, Galina 2013. Transcription. – J. Sidnell, T. Stivers (Eds.), Blackwell Handbook of Conversation Analysis. Oxford: Blackwell, 57–76.
- Heritage, John 2012. Epistemics in action: Action formation and territories of knowledge. – Research on Language and Social Interaction, 45 (1), 1–29. <https://doi.org/10.1080/08351813.2012.646684>
- Heritage John; Raymond, Geoffrey 2012. Navigating epistemic landscapes: Acquiescence, agency and resistance in responses to polar questions. – J. P. de Ruiter (Ed.), Questions: Formal, Functional and Interactional Perspectives. Cambridge: Cambridge University Press, 179–192.
- ISK = Hakulinen, Auli; Vilkuna, Maria; Korhonen, Riitta; Koivisto, Vesa; Heinonen, Tarja Riitta; Alho, Irja 2004. Iso suomen kielioppi. [The Large Grammar of Finnish.] SKST 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Keevallik, Leelo 2009. Üldküsimuse lihtvastuste funktsioonid. [Simple answers to yes/no questions.] – Keel ja Kirjandus, 1, 33–53.
- Keevallik, Leelo 2012. Compromising progressivity: 'no'-prefacing in Estonian. – Pragmatics, 22 (1), 119–146. <https://doi.org/10.1075/prag.22.1.05kee>
- Koshik, Irene 2005. Beyond Rhetorical Questions: Assertive Questions in Everyday Interaction. Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/sidag.16>
- Laanesoo, Kirsi 2016. Targeting question's inappropriateness: The Estonian kus 'where'-interrogative in the second position – Discourse Studies, 18 (4), 393–408. <https://doi.org/10.1177/1461445616647878>
- Metslang, Helle 1981. Küsilause eesti keeles. [Interrogative sentence in Estonian.] Tallinn: Valgus.
- Metslang, Helle 2004. Imperative and related matters in everyday Estonian. – Linguistica Uralica, 4, 243–256.
- Pomerantz, Anita 1986. Extreme case formulations: A way of legitimizing claims. – Human Studies, 9 (2), 219–229. <https://doi.org/10.1007/BF00148128>
- Robinson, Jeffrey D.; Bolden, Galina 2010. Preference organization of sequence-initiating actions: The case of explicit account solicitations. – Discourse Studies, 12 (4), 501–533. <https://doi.org/10.1177/1461445610371051>
- Rumm, Andra 2015. Avatud küsimused suulises argivestluses. [Wh-questions in Estonian Everyday Conversation.] Magistritöö. Käsikiri TÜ eesti ja üldkeelteaduse instituudis. <http://hdl.handle.net/10062/46889>
- Schegloff, Emanuel A. 1984. On some questions and ambiguities in conversation. – J. Maxwell Atkinson, John Heritage (Eds.), Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 28–52.
- Stivers, Tanya 2004. “No no no” and other types of multiple sayings in social interaction. – Human Communication Association, 30 (2), 260–293. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2004.tb00733.x>
- Suulise eesti keele korpus. <http://www.cl.ut.ee/suuline1/suulisekorpus/index.php?lang=et> (26.2.2017).

Kirsi Laanesoo (Tartu Ülikool) uurimisvaldkond on küsilause suulises eesti keeles.
 Jakobi 2, 51014 Tartu, Estonia
kirsi.laanesoo@ut.ee

SOCIAL ACTIONS CONDUCTED BY WHY-INTERROGATIVES IN ESTONIAN EVERYDAY TELEPHONE CONVERSATIONS

Kirsi Laanesoo

University of Tartu

This paper analyses interrogatives formed with the *WHY* pronoun in Estonian everyday telephone conversations. *WHY*-interrogatives are regularly defined as questions asking for reasons for or accounts of actions. This paper, however, demonstrates that only a small fraction of *WHY*-interrogatives are actually used for questioning. The data come from the Corpus of Spoken Estonian of the University of Tartu. Altogether 41 *WHY*-interrogatives were analysed using the approach of interactional linguistics. The primary social actions conducted by *WHY*-interrogatives are the following: question, reproach, command, suggestion, complaint and challenge.

The study reveals that *WHY*-interrogatives are multifunctional, used to carry out several social actions concurrently. The question form makes it possible for the recipients to interpret *WHY*-interrogatives as questions (by giving a neutral answer) or as some socially dispreferred actions, such as reproaches, challenges etc (by justifying themselves). *WHY*-interrogatives demonstrate the speaker's negative stance towards a preceding action.

Keywords: interactional linguistics, spoken language, question, directive, stance-taking, Estonian